

Guntaş Aldatmaz, N. (2021). Varyantê qiral Oîdîpusî yê kirmanckî û sînore nasnameyê kulturî. *Folklor û Ziman*. 2(1), 09-28.

Wergirtin/received: 03.04.2021

Qebûlkirin/accepted: 23.04.2021

ORCID: 0000-0001-6439-8116

VARYANTÊ QIRAL OÎDÎPUSÎ YÊ KIRMANCKÎ Û SÎNORÊ NASNAMEYÊ KULTURÎ

Nadîre Guntaş Aldatmaz*

Kilmnus

Materyalanê folklorî ra çîyo ke tesîrê kulturê de maneno ra yew zî sanik a. Sanikî bî motîfanê heremîyan xemeliyênê û karakterêde milî gênê. La seba yew sanike merdim nêşikîno ke vajo aîdê falan miletî ya. Varyantê zafê sanikan hetê şaranê cîya cîyayan ra yenê vatene. Seba ke kokê sanikan doz bibo, seba ke cayê vejîyayîşê sanikan tespît bibo, cigêrayoxan tayê teorî eştê orte la nê teorî, her yew xosero seba tespîtkerdişê kokê varyantan bes nîyê. Na xebate de sanika Qiral Oîdîpusî (Sofokles, 2009) yê yunanani bi sanika “Qeder”î (Aldatmaz, 2016) yê kirmanckî û tayê hetan ra zî varyantê kirdaskî (Aslan, 2020) çend hetan ra ameyî pêveronayene, seyyewbinî û ferqê înan ameyî dozkerdene. Amancê ma no yo ke bi metodê pêveronayîşî ferq û seypêyîya sanika Qiral Oîdîpusê yunanani û yê kurdan kifş bikerê û varyantan ser o tesîrê adet û toreyanê komelî îzah bikerê.

Kilîçekuyî: Qiral Oîdîpus, varyantê sanikan, varyantê kurdan, nasnameyo kulturî

* Dr. Vekolera serbixwe. Ankara. E mail: nadirega@hotmail.com

**THE KURDISH VARIANTS OF KING OEDIPUS AND
THE LIMITS OF CULTURAL IDENTITY**

Abstract

One of the folklore artifacts where intercultural interaction is frequently seen is tale. Tales can gain a national attribute by being adorned with motifs. However, it is difficult to say that a tale belongs to a certain nation. There are variants of many tales told by various nations, and although many theories have been put forward as a result of the researches to determine the origin and birth place of these variants, none of them alone have been sufficient to explain this situation. In this study, the differences and similarities between the Greek variant and the Kurdish Kirmanjki and Kurmanji variants of King Oedipus are identified by comparing them in several ways. The aim of the study is to determine the differences and similarities by comparing the Greek variant (King Oedipus) with the Kurdish variants (Qeder) and the Kurmanji variant and to explain the influence of the cultural structure of different societies on the variants.

Keywords: King Oedipus, Tale variants, Kurdish variants, cultural Identity

Destpêk

Sanikî, sey materyalanê folklorîkanê bînan, key ke însanî sey yew komelî ameyê têhet û pîya ciwîyayê, o wext peyda bîyê û mîyanê prosesê tarîxî de aver şîyê, vurîyayê û heta ewro ameyê. Materyalanê folklorîkan ra zafê xo tena seba keyf kerdişî nîyê eynî wext de însanan rê rayberîye kenê û tena qesawetkerdiş peyda nêkenê eynî wext de çareyê potansiyelî zî tey anê (Abrahams, 2010).

Materyalê kulturîyê fekkî bi tebiyetê xo bêsinor ê. Zaf efsaneyî û sanikê ke seyyewbînî yê, serê dinya de vila bîyê û her ca de tayê motîfê meheli/lokali kewtê mîyan. Folklorîstî û cigêrayoxê ke na babete ser o xebitîyê, seba ke cayê vilabîyayîşê sanikan doz bikerê û sebeb û şeklê cî bizanê, zaf varyantî doz kerdê. Nê cigêrayoxan ra tayê bawer kenê ke nê vilabîyayîşî bi barkerdiş û peynîya meseleyanê tarîxîyan de warê ameyê. Kesê ke, komelê ke bar kerdo şîyê welatanê bînan, kulturê xo zî tey berdo. Nê cayan de halê înan û îhtîyacê înan ke vurîya kulturê înan zî goreyê ciwîyayîşê înan yê sosyo ekonomîkî vurîyeno û newe ra teşkil beno. O wext zî mabênê miletan de varyantî peyda benê. Beno ke tesîrê tayê kodanê tore û adetan ra, ferqê ke mabênê varyantan der ê, tayêna girs bibê. Coka gerek merdim her varyantî sey eserê cîyayî bihesebno.

Wexto ke ma sanikanê komelanê cîya cîyayan bidê pêver vînenîme ke tayê kodê kulturî yê ke yew komelî de estê, komelanê bînan de zî estê. Eserê folklorî sey eseranê edebîyan sabît nîyê û tim varyantê xo estê û tarîxê folklorî de rolê varyantan zaf muhîm o. Coka bi metodanê îlmîyan arêkerdişê heme varyantan, hetê seveknayîşê hişê kulturî ra muhîm o (Çifçi, 2020). Seveknayîşê hişê komelkî ciwîyayîşê komelanê kulturîyan de heyatî yo, çike tayê metnê ke mîyanê zemanî de peyda bîyê tena hişê qiseykerdoxan de manenê. Çiqas ke nê metnî wexto ke az ra be azî neql bîyê bivurîyê zî no hal tebiyetê kulturê fekkî de esto xora. Yew sanike, yew mesele yan zî çîyode bîno fekkî hetê eynî kesî/e ra bêro qiseykerdene zî ancîya vurîyeno û qiseykerdox/e raya bîne bi xo zî tayê çîyan vurneno/a, yan keno/a kêmi, yan keno/a zêde yan zî goreyê atmosferê ê wextî û goreyê psîkolojiyê xo û yê goşdaran, gorê motîvasyonê her di hetan metnî vurîyeno, çîyanê neweyan gêno. No hetê xo yo taybet ra sanike materyalanê bînanê edebî ra cîya ya (Dégh, 2010, Ewig, 2010, Sydow, 2010, Boratav, 2017).

Herçiqas ke folklor û edebîyatê komelan de motîfê kulturîyê ke aîdê înanê estê zî nê motîfî ge-ge bi çîyanê neweyan entegre benê û bi halê xo yê neweyî

reyna yenê verê şarî. Tayê şarê ke yewbînî ra cîya yê û sey coğrafîk zaf dûrî yê înan de zî tayê kilamî, tayê sanikî, tayê tore û adetî sey yewbînan ê. Cigêrayoxanê folklorî, seyyewbînîye ser o tayê teorî eştê orte. Goreyê teorîyê Mektebê Mîtolojî, nê meseleyî yan zî sanikî yan miletî mabênê xo de yewbînan rê qisey kerdê û bi no tore vila bîyê yan zî hîna ke miletî serê dinya de vila nêbîbîyê, hîna ke pîya bîyê, mîrasê ê wextî yê, heta ewro ameyê (Sokolov, 2009, s. 38). Goreyê zanyaran, kokê tayê şaran yew o. Ma vajî famîlyaya ziwanê Hind-Ewropa yew kokî ra peyda bîya û coka tayê materyalê folklorî zî sey yewbînî yê (Sydow, 2010). Yanî goreyê nê teorî nê şarî zemanê pîya bîyê û dima cêra bîyê, wexto ke cêra bî zî materyalê xo yê kulturî tey berdê.

Tayê zanyaranê folklorî zî nê teorî bes nêvînîtê. Goreyê înan kok û ziwano hempar nêşikîno tena seyyewbînîya folklorê şaran îzah bikero, coka înan waşto ke nê mewzuyî ser o cigêrîyayîşanê bînan bikerê û kerdo zî. Nê cigêrîyayîşanê bînan ra yew zî yê Theodor Benfeyî yo. Benfeyî zî seyyewbînîya sanikanê Îndo-Germanan nîşan dano. Goreyê ey seyyewbînîya înan xisim û merdimîya înan ra nîya, têkilîya înan ya tarîxî û kulturî ra ya (Sokolov, 2009, s. 73-74). Benfeyî, têkilîya înan ya tarîxî bi Hindîstanî ra koç û tayê hedîseyê tarîxîyê ke kultur anê têleyê, ra girê dano û mîsyoneran, fetîhê Îskenderî, vilabîyayîşê îslamî ser o vindeno. Mektebê Fînî fikrê Benfeyî qebul keno la tayê sebebênê bînan zî îlawe keno. Goreyê Mektebê Fînî, sînorî qet manîyê vilabîyayîşê sanikan nîyê çike populasyonê sînorî zêdeyê xo wayîrê diziwanan o û toreyî sînor nas nêkenê (Sydow, 2010).

Nê îdeolojî û fikranê cîya cîyayan ra tepîya yew teorî zî Mektebê Antropolojî ra vejîno. Goreyê nê mektebî, na seyyewbînîye ne teorîyê kulturî ra ne zî teorîyê Benfeyî ra ya. Nê her di teorî zî seba îzahkerdişê seyyewbînîyê bes nîyê. Edward Taylor îdeologanê Mektebê Antropolojî ra yo û goreyê Taylorî, heyatê rojane yê pêro miletan de karakterê înan de û viraştişê konseptanê dînîyan de tayê çî sey yewbînî yê. Çike tebetê însanî, fikrê însanî, psîkolojîyê însanî û kulturê însanî eynî rayîrî ra aver şonê, eynî rêçe teqîb kenê (Dundes, 2009).

No mewzu de yew teorî zî yê Mektebê Psîkolojî yo. Psîkîyatranê nê mektebî ra doktoro tewr namdar Freud o. Goreyê Freudî, binê fantazîyanê dînîyan û şîrkîyan de seksualîte esta. Goreyê ey, merdimo hayîgo ke bi zanayîş xo pê gêno, xo kontrol keno, hewn de heme xeyalan û fantazîyanê xo serbest verdano û bi

no tore sembolê cinsî vejîne meydan. Mektebê Freudî tayê mîtan, sanikan, tayê eseranê edebîyan goreyê şemaya psîkanalîtîkî îzah keno. Oîdîpusê Sofoklesî zî nê eseran ra yew o. Freud eserê Sofoklesî de, seba Oîdîpusî, verba maya xo yew eleqeyê seksuelî (kompleksê Oîdîpusî), verba piyê xo de yew nefret vînenê (Sokolov, 2009, r. 89). Psîkanalîzî zaf delîlî peyda kerdê ke binê pêro fikir, hîs, eleqe û bawerîyanê însanan ê hişmendî de binhişmendîye ca gêna (Jones, 2009).

Mewzuyê seyyewbinîya sanikan de heme teori zî yewbinî kenê weye û destek danê yewbînan. Argumanê pêrone zî biqewet ê û yew teorî ê bînan red nêkeno, lazimîya tayê cigêrayîşanê neweyan îfade kenê û argumananê xo pêşkêş kenê. Seke cor ra zî ameyo îzahkerdene, welatanê cîya cîyayan de varyantê eyînî sanike estê. Seba vilabîyayîşê sanikan lazim nîyo ke komelî têlewe de, wayîrê dîn û etnîsîteya muştêreke bêbê. Seba vilabîyayîşê yew sanike, antena bala goşdaran û rehet qiseykerdene û reyna qiseykerdene ayê bes a (Krappe, 2010). Goreyê tesbîte ma varyantê Qiral Oîdîpusî ya Sofoklesî (Sofokles, 2009) kurdan de hem kirdaskî de (Aslan, 2020) hem zî kirmanckî de (Aldatmaz, 2016, r. 128) esta.

Amancê ma bi nê gurey zî o yo ke ma bi nê zanayîşî sanika Qiral Oîdîpusî (Sofokles, 2009) û sanika kirmanckî “Qeder”î (Aldatmaz, 2016, r. 128) ge ge zî yê kirdaskî (Aslan, 2020) bi metodê pêveronayîşî bida pêver û ferq û cîyayîya sanikan nişan bidî û varyantan ser o tesîrê adet û toreyanê komele eşkera bikerî. Seba nê amancî her di varyantî do qisim bi qisim bêrê pêveronayene. Nê qisimî wina yê: Mewzûyê sanikan, figûrê sanikan, destpêkê sanikan, averşiyayîşê sanikan, peynîya sanikan.

1. Sofokles û Tragedya

Nuştoxanê tewr muhîman yê tragedya ra Sofokles, ÎV. serra 495 de nêzdîyê Atîna de Kolonos de maya xo ra bîyo û ÎV. serra 406 de zî Atîna de merdo. Tragedyayê yunanane efsaneyanê înan ser o awan bîyê. Efsaneya Oîdîpusî zî efsaneya tewr kanan ra yew a. Efsaneya Oîdîpusî hîna ke sey tragedya nêameya nuştene mabêne şarî de sey efsaneye ameya qiseykerdene. Coka tarîxê na tragedya, tarîxê nuştene aye ra zaf kan o. Heta ke Sofoklesî a sey yew kayê tîyatroyî nênušta û nêresna bi yew form, zaf çîyê aye vurîyayê (Tuncel, 2009).

Tragedyayanê dewrê entîkî de qedere kesan sere ra belî yo û hedîseyî qeder de çitir ke nusîyayê gerek o tore bêrê ca. Çitir ke Qiral Oîdîpusî de kehaneta

kahînî bena rastikêne. Herçiqas ke Oîdîpus zaf qeyret keno ke wa kehanete rastikêne nêba la ancîya zî peynîya xo ya trajîke ra nêşikîno bixelesîyo.

Amancê tragedya, tayê çîyan goreyê exlaqî dizayn kerdîş o. Tragedya de bêexleqî û xeletîyê ke bîyê sebebê trajedî îfşa benê û şar ci ra derse gêno. Bi tragedyayan, qaydeyê exlaqî, qaydeyê ke komelî sey normî qebl kerdê yenê seveknayene û kesê ke norman ra vejînê teber ê zî miheqeq rastê cezayêda girane benê. Xora amancê folklorî zî nîyar o. Folklor, gencîye de telkînê tore û adetan û yê exleqî yo, resayîyîye de zî hereketanê munasîban bi goynayîş xelatkerdîş o, hereketanê nemunasîban zî bi ceza cezakerdîş o. Eynî wext de zî musnayîşê şikirkerdîşî yo (Bascom, 2010).

Sanike zî materyalanê folklorîkan ya tewr muhîman ra yew a. Dewrê arêkerdene û cigêrayena sanikan bi xebatanê her di birayanê Grîmmî destpêkerdo (Ewig, 2010). Bi xebatê înan hem sanikê newey tespît bîyê hem zî zaf varyantê înan. Naye ser o sanikê ameyê pêverokerdene û nayê ser o sebebê varyantanê welatan ameyo cigêrayena. Amancê sanike zî sey materyalanê folklorîkan ê bînan dayena derse ya. Keso/a ke xirabin o/a, norm ra vejîno/a teber belaya xo vînen/a, keso/a rind o/a zî tim yeno/a xelatkerdene. Zîyadeyê sanikan de qehremanê xo çewres rojî û çewres şewî veyveyê xo kenê û şonê resenê miradê xo. Seke mi cor de zî vatbî Qiral Oîdîpus hîna ke hetê Sofoklesî ra sey kayê tîyatroyî, sey yew tragedya nêameyo nuştene, mîyanê şarî de sey efsane, belkî sey sanike bi se serran ameyo qiseykerdene.

2. Qeder

Na sanike serra 2014-2015 de demê gureyê (xebatê) folklorî de ameya arêkerdene. Hetê Dêrsimî de dewa Mamekîye Pîlvank de ez rastê nê varyantî ameya. Rindê Ateş na sanike mi rê qisey kerda, aye zî pîyê xo Memedê Tosinî¹ ra goşdarîta. Aye ra qeyîr zî kes na sanike nêzaneno. Ez seba varyantêde bînî mintîqa de cigêraya ke yew formêde bîn doz bikerî la çi heyf ke na yew numune ra qeyîr ez rastê ci nêameya. Dewa Silicu de zî kesêde/a bîn/e na sanike nêzaneno/a. Ma kokimanê ê cayan ra persayîme la kesî ra yew cewabo pozîtîf nêheşna. Ancîya zî gerek merdim derûdorê Mamekîye de yan zî mintîqayêda dahîna hîraye de cigêro û varyantanê neweyan doz bikero. O wext pêveronayîşê varyantan hîna netîceyêda îlmî vejîna meydan.

1 Memedê Tosinî, dewa Silicu/Silizu ya Mamekîye ra yo. Dewe de bi sanîqiseykerdoxîya xo namdar o. Rew ra merdo la kamcî serre merdo belî nîyo. Kêna eyî ya ke na sanike mi rê qisey kerda a zî çend serrî ra aver nêweşîye dest merde û nêzdîyê 70 serre bîye.

3. Çend Hetan ra Pêveronayîşê Varyantan

3.1 Pêveronayîşê Mewzûyê Varyantan

Qiral Oîdîpus	Qeder
<ul style="list-style-type: none"> - Yew lajê qiralî û qiralîça beno. Kahîn xebere dano ke no lajek ke bî pîl pîyê xo kişeno maya xo de zî zewicîno. - Qiral û qiralîça çiqas biwazê û qeyret bikerê ke na bêtere ra bixelesîyê ancîya zî qeder yeno ca, lajek beno pîl, pîyê xo kişeno, maya xo zî sey cinîya xo gêno. - Maya xo ra çar domanê xo benê. Dima bêterî bêteran ser o yenê, nêweşîye, vêşanîye dest pêkena. Goreyê kehanete, heta ke peynîya na naletî nêro, welat nêxelesîno. - Oîdîpus bi xo sebebê naletî, sebebê bêterî tespît keno û nîyadano ke sebebê her çî bi xo yo. - Çîmanê xo vejeno, cinîye zî xo kişena. 	<ul style="list-style-type: none"> - Domanê paşa û cinîya xo çin ê. Lajêde xo beno, hurî yenê pê ke lajekî rê qeder binusê. Yew hurîye vana no lajek ke bî pîl do pîyê xo bikişo û maya xo de zî biziwecîyo. - Paşa hêsîno pê, cinîya xo ra vano. Her di, seba ke na bêtere ra bixelesîyê qeyret kenê la ancîya zî qeder yeno ca, lajek beno pîl, pîyê xo kişeno, maya xo de zî zewicîno. - Wexto ke cilê kewê, pîya bibê, çîçikê maye çizenê, şik keweno zereyê aye û odaya xo cêra kena. - Roja bîne cigêrena û musena ke no lajek lajê aye yo. Lajê xo zewicnena û sonê rese-nê miradê xo.

Sanikan de çîyo bingeyîn mewzû yo. Çike amancê qiseyanê folklorîkan bi taybetî amancê sanikan dayena yew mesajî ya, sanikî mesaj danê, rayê musnenê. Tîya de ma vînenîme ke mewzûyê her di sanikan eynî yo. Her dîyine de yew bêtere yena sereyê înan ser de. La sanika Oîdîpusî de bêtera girane heta peynîye dewam kena û sanike bi dej qedîyena. Yê kirmanckî de zî qeder yeno ca la peynîya sanike goreyê toreyan qedîyena. Yan zî maya xo de zewac, sanike de bibo zî nîno qebulkerdene û beno ke şarî xo bi xo mîyanê zemanî de peynîya sanike vurna û goreyê bawerî û ciwîyayîşê xo newe ra viraşta. Ya Sofoklesî, di hezar serrî ra zêdeyêr o ke nuştekî ya, coka mîyanê zemanî de vurnayîşê hîkaya mumkun nêbîyo. Labelê ma çarçewaya sanike de ke qayt kerd tamamê sanike ke ard verê çîmanê xo, eşkenîmê vajîme nê her di sanikî eynî yê. Eynî kokî ra peyda bîyê. Çike temaya xo ya bingeyîne eynî ya. Her çî goreyê qederî yeno ca. Merdim sekeno bikero nêşikîno qederê xo bivurno. Heto bîn de zî mucadele ca nêverdano, nêtexelîno û tim qeyret keno ke qederê xo bivurno.

Herçiqas ke sanikî seba mesajî, seba derse dayene peyda biyê zî çarçewaya yew mentiqî de virazîyê. Goreyê nê mentiqî gerek sebebê nê qederê xirabinî bibo. Herçiqas qiseykerdoxa sanike qalê nê sebebî nêkerdo zî çîyo ke domaniya mi ra vîrê mi de mendo, wexto ke cinîya paşayî kewna birînan ver hurî melekî şonê leyê ke hem cinike domani biyaro hem zî domani/e rê qeder binusê. Wexto ke xebere yena ke birînanê cinîya paşayî dest pêkerdo, hurî benê arê bileze şonê. Hurîyan ra yewe leng a, nêşikîna xo biresno înan. Ê zî aye ser o nêvindenê, şonê. Hurîya lenge hêrs bena û nê qederê xirabinî nusena. Çîyode bîno ke mi vîrî der o, o zî seba ke yew hurîye leng a, nêşikîna hende înan pêt şero, xebere ci nêdanê. Peyniye de heşîna pê û zaf hêrs bena ke hurîyan veng a ci nêdayo, şona û qederêde nîyanênî nusena. Tîya de zî yew mesajî muhîm esto.

Yê Oidîpusî de sebebê nê qederî dahîna kan o. Wextê kalikê ey ra keyeyê înan lanetî yo û ê wextî ra xezebe înan ro varena. (Tuncel P. B., 2009)

3.2. Pêveronayîşê Şexsan

Qiral Oidîpus (figurê bingeyîni)	Qeder (figurê bingeyîni)
- Laîos	- Paşa
- Îakoste	- Cinîya paşayî
- Oidîpus	- Lajek
- Kreon	- Hurî
- Kahîn	- Asvançi û cinîya xo
- Şiwane	
- Palybos û Merope	

Rolê figuranê bingeyînan heta peynîye dewam keno û muhîm o. Figurê ke her di versiyonan de estê herinda yewbînan gênê. Tîya de çîyo muhîm o yo ke sanike de nameyî çin ê. Belkî Oidîpus de zî hîna ke sey tragedya nêameyo nuştene nameyî hende zêde nêbiyê. No malumat zaf dîyar nîyo. La yew taybetîya sanikan zî çinbiyayîşê nameyan o. Şexsê sanikan, tim bi sîfetê xo sanikan de ca gênê. Ma vajî qiral, lajek, cinîke, cajúye, pîrike, paşa, lile, carîye ûsn. Sanika Qederî de zî nîyar o. Tîya de çîyêde zaf muhîm zî nameyê cinîke çin o, sîfetê xo zî xoser nîyo, tabîyîyê camerdî ser o vajîyêno. Qiral Oidîpusî de nameyê heme cinîyan esto. Hem nameyê xo hem zî sîfetê xoyo xoser esto. Ma vajî cinîke hem qiralîça ya hem zî Îakoste ya, hem qiralîça hem zî Merope ya.

Ma ke nê figuran bidîme pêver vînenîme ke rolê figuran sey yewbînî yo:

Qiral-Paşa (pîyê lajekî)

Qiralîça-Cinîya paşayî (maya lajekî)

Oîdîpus-Lajek (lajek, qehremanê sanike)

Kahîn-Hurî (xeberber-qedernuştox)

Palybos û Meropeye-Asvançî û cinîya xo (ma û pîyê lajekî înanê ke o kerdo pîl)

Seyyewbînîya fîguran ferqan ra zaf zêdeyêr a. Karakterê figuran hema hema nêzdîyê yewbînan o. Mavajî, reaksiyonê pî û mayan sere ra eynî yo. Her di hetan de zî seba ke destê qederê xirabinî ra bixelesîyê qeyret kenê û domananê xo fînê dûrî. Dima maya lajekan ra cinîya paşayî dahîna aktîf a. Herçiqas ke qeder heta yew nuqta ameyo ca zî uca ra tepîya mudaxale kena û manîyê trajedîya pîle bena. A bîne, qiralîça pasîf a û verê qederî de bêçare ya û peynîye de zî xo kişena. Karakterê qehremanan zî cîya yo. Ma vajî, Oîdîpus zaf aktîf o. Hayîrê qederê xo nîyo la qeyret keno ke şarî bixelesno, seba ney mucadele keno. Lajekê sanika Qederî zaf pasîf o. Meseleyî dormeyê ey de çerexîyenê la hem xebera xo çin a hem zî seba ke bizano qeyretê xo çin o. Aktîf û bihuner bîyayîşê cinîya paşayî merdim şikîno nîya îzah bikero. Nê cayan de, zêdeyê sanîkqiseykerdoxan cinî yê. Beno ke şeklê karakterê cinîyan tenê zî bixo bivirazê. Coka cinîyê ke sanikan der ê zaf bi huner ê, karakterê inan hina dîyar o (Boratav, 2007, r. 18)

17

3.3. Pêveronayîşê Destpêkê Varyantan

Qiral Oîdîpus	Qeder
<ul style="list-style-type: none"> - Domanê qiral û qiralîçaya Tebaî çin ê. - Apollon xebere rusneno ke lajekêde şima beno, pîyê xo kişeno, maya xo de zewicîno. 	<ul style="list-style-type: none"> - Domanê paşa û cinîya xo çin ê. Cinîya paşayî rojê pê manena. Xebere danê paşayî ke cinîya to diganî ya. Paşa henî keyf keno ke zêdeyê mal û milkê xo sey mîjdanî dano. - Rojê yew lajê xo beno. Hurî yenê lajekî rê qeder nusenê: Key ke bî pîl do pîyê xo bikişo maya xo de zî bizewicîyo.

Destpêkê her di varyantan de cinî û camêrdî bêewladî yê. Qiral Odîpusî de hîna ke doman nêameyo dinya kahîn xebere dano û qalê qederê eyî keno. Varyantê Qederî bi pêmendîşê cinîya paşayî destpêkena. Dima lajek beno û bîyayîşê lajekî ra tepîya qederê ci yeno nuştene. Sanika Qederî de, sere de diqetê goşdaran

ancîno keyf û zerrîweşîya paşayî ser ke trajedî dahîna xorîn bo. No yew ferqo muhîm nîyo belkî la ferqêde bîn esto ke kulturane komelan nîşan dano. Verê cû no ferq zaf muhîm nêaseno la çiyêde sosyolojik ano verê çimanê ma. Varyantê Oîdîpusî de mabênê însanan û homayan de tebeqeyêde bîn esto. Kahînî, xeberberî estê sey pêxamberan. Varyantê Qederî de qedernuştoxî bi xo uca der ê. Mabênê qedernuştox û însanî de kes çin o. Tîya de yew motîfo natîfo (meheli) îlahî daxîlê hikaye bîyo.

3.4. Pêveronayîşe Aversîyayîşe Varyantan

Qiral Oîdîpus	Qeder
<ul style="list-style-type: none"> - Wexto ke kahîn xebera qederê lajekî dano înan, qiral bi qiralîça ra seba ke nê qederî ra bixelesîyê yew çareyî ser o fikirîyenê. Lajek ke bî, her di linganê ey girê danê û danê şiwaneyê xo rusnenê serê koyî ke lajek uca bimiroy. - Şiwane qiyemişê pitikî nêbeno, dano yew hevalê xo. - Şiwane lajekî beno dano qiralê welatê xo çike ê zî bêewladî yê. - Qiral bi qiralîça ra zaf şa benê û lajekî xo rê kenê ewlad. Nameyê Oîdîpusî nanê pira. - Lajek qesre de beno pîl. Qiral û qiralîçaya ê welatî may û piyê xo yê rastikên zaneno. - Rojê, sireyê yew hurênayîşî de ci ra vanê “ewlado sexte”. Keweno nê qiseyî dima ci gêreno. - Kahînê Apollonî ci ra kehanete vano. - Oîdîpus, seba ke kehanete meyero ca, remeno şono. - Rayîr ra rastê piyê xo yê rastikênî yeno. Seba rayîrî nanê hurê. Oîdîpus hêrs beno û ey bi merdimanê ey ra kişeno. - Berê Tebaî de cinawirî kişeno. - Seba ke ey şarê Tebaî cinawirî ra xelesno beno qiralê Tebaî. 	<ul style="list-style-type: none"> - Qiseyê ke paşa hêşîyo pê, cinîya xo rê qal keno û. her di seba ke nê qederî ra bixelesîyê lajekî kenê zereyê yew bêşîge/sindoqe, benê erzenê awe. - Sindoke awe de şona caye de gula arêyî de manena. - Asvançî bi cinîya xo ra zî bêewladî yê. - Asvançî bi cinîye ra zaf şa benê û lajekî xo rê kenê ewlad. - Lajek keyeyê asvançî de beno pîl. Înan ma û piyê xoyê heqî zaneno. - Paşa wexto ke şî suke ge-ge rastê lajekî yeno. Gonîya xo pê girîyena. - Şono leyê asvançî lajekî ci ra wazeno. Veranîya lajekî zerman dano, lajekî gêno. - Surîya paşayê esta. Lajek verê surîye der o. - Paşa, seba ke karê lajekî teqîb bikero tim dizdî ya kontrol keno. - Wextê kontrolî de lajek peznê hêşîno pê, tîfîngî gêno û saneno ci. - Lajek bi xeletî paşayî kişeno û tersan ver kesî ra nêvano û uca de bine qurçî de darenê we. - Şar telkin keno ke cinîya paşayî şiwaneyê xo de bizewicîyo. - Cinîya paşayî şiwaneyê xo de (lajê xo de) zewicyena.

Qiral Oîdîpus	Qeder
<ul style="list-style-type: none"> - Qiralîça de (maya xo de) zewicyeno. - Ci ra dî lajî, di kenayî benê. - Tabai de nêweşîye û vêşanîye vila bena. - Oîdîpus sebebê ci gêreno û kehanete museno. 	<ul style="list-style-type: none"> - Key ke lajek ameye cila cinîke, çiçikê cinîke çizenê. - Tey ranêkewna, odaya xoya rakewtişî cera kena. - Cîniya paşayî şona leyê avsançî, persena. - Musena ke lajek lajê aye yo.

Heme meseleyî aversîyayîşê sanike de derg û dila yenê qiseykerdene. Tîya de zî hikaye aver şona, meseleyi tenêna bi detay ê. Mabênê varyantan de zaf seyyewbînî û tenê zî ferqî estê. Mavajî qiral û qiralîça linganê lajekî girê danê û danê şiwaneyî rusnenê serê koyî ke uca de bimiro. Paşa bi cinîye ra zî lajekî kenê zereyê yew beşîge yan zî sindoqe erzenê awe ke şêro înan ra zaf dûrî. Tîya de motîfê awe û koyî çîyê zaf balkêşî nîyê belkî la ma nika ke cografyaya nê sanikan arde verê çimanê xo gerek tam eksê ci bibîyêne. Kurdî koyan de yunanî zî qeraxê deryayî de ciwîyêne. Bêşik ma cografyaya nikayine ra behs kenîme.

Çîyode bîn, kesê ke lajek kerdo pîl ferq û seyyewbînîya înan a. Oîdîpusî qiral û qiralîçaya welatêde bînî kenê pîl. Lajekî avsançî bi cinîya xo ra kenê pîl. Her di keyeyî zî ewladê xo çin ê. Her di zî zaf şa benê ke heqî ci rê yew ewlad rusno. Her di zî lajekî kenê pîl la Oîdîpus bi xo cigêreno kehanete museno û ma û pîyê xo terk keno şono. Rayîr ra rastê pîyê xoyê heqî yeno û tey hurêneneno. Nêzaneno ke pîyê xo yo heq o, bi çuwe dano piro kişeno.

Heto bîn de paşa lajekî vîneneno, gonîya xo ci rê girîyena, zerrnan dano asvançî û lajekî sey şiwaney gêno, beno keyeyê xo. Her roje dizdî ya teqîb keno ke bîvîno ala karê xo weş keno yan nêkeno. Rojê lajek vere surîye de veng heşneneno û vano qey dizd o, tîfangê xo gêno, nano pa kişeno. Peyê cû qayt keno ke paşa yo, kiştö. Terseno kesî ra nêvano, uca bine qurçî de darenö we.

Her dîyan de zî qeder yeno ca, lajekî pîyanê xo kişenê. La şêklê têrîameyîş û kiştîşî cîya yê. Bitaybetî a kirmanckî de gonîya pî ci rê girîyena. No motif zaf nas o. Heyatê kirmancan de zaf ca gêno. Varyantê yunanî de Oîdîpus wexto ke pîyê xo yê heqî vîneneno qet teba hîs nêkeno. Yan zî qalê hîsîyatê pî zî nêbeno. Qederî de hem maye hem zî pî de wexto ke lajî de temasêde nêzdî kerd hîsode bîn peyda beno.

Seba ke şarê Tebaî cinawirî ra bixelesno, bibo qiral û qiralîça de zî bizewicîyo, Oîdîpus cinawirî kişeno. Varyantê Qederî de qismêde nîyanen çin o. Xora yeno vatiş ke no qîsim dima îlawe bîyo. Wexto ke Oîdîpus hîna sey kayê tîyatroyî tragedya nêameyo nuştene, no qîsim tey çin bîyo (Tuncel, 2019).

Seba ke lajê asvançî şêro keyeyê paşayî, yew qayde û şert çin o. Çike statuyê lajekî zaf nêvurîno, beno şiwaneyê malî. Merdişê paşayî ra dima cinîya paşay şiwaneyî de zewicîyena. Oîdîpus zî beno qiralê Tebaî û qiralîça de zewecîyeno. Heta tîya ancîya seke qeder de ameyo vatene/nuştene her dîyan zî pîyî kiştî, mayî girewtî. Labelê ferqo bingeyîn tîya de dest pêkeno. Oîdîpus maya xo de zewicîyeno, ci ra çar domanî benê. Dima bêterî vejînê. Nêweşîye û vêşanîye her cayê welatî de axme bena. Oîdîpus wazeno ke sebebê na bêtere bimuso. Kahîn ci ra her çî vano.

Varyantê Qederî de zewac yenê ca la temasê cinîke û lajekî nêbeno. Tîya de motîfê natîfî kewenê mîyan cinîke hêşar bena ke no lajê aye yo. Motîfê “çiçik çizayene” seba maye û domanan zaf yeno xebitnayene. Mavajî wexto ke tebayê bêro sereyê domanan ser çiçikê maye çizenê. Têkilîya maye ya hîsî û yê domanan bi no metafor yena vatene. Çizayîşê çiçikan yew sembolê dayîke û ewladî yo. Xora roja bîne şona leyê avsançî û musena ke raşt o lajek lajê xo yo. Êdî zanena ke ey pîyê xo kişto, êdî zanena ke qeder nêvuriyo.

3.5. Pêveronayîşê Peynîya Varyantan

Qiral Oîdîpus	Qeder
<ul style="list-style-type: none"> - Qiralîça (cinî û maya Oîdîpusî) xo dare de kena, kişena. - Oîdîpus çimanê xo vejeno, xo keno kor. - Tebaî terk keno şono beno vîndî. 	<ul style="list-style-type: none"> - Gêrena ra lajê xo ra herinda pî musena. - Paşayî qurç ra vejenê, darenê we. - Lajê xo rê yew kêna wazena. - Lajekî zewicnena. Hewt rojî û hewt şewî veyve kena. - Şonê resenê miradê xo.

Peynîya her di varyantan yewbinî ra cîya ya. Oîdîpus de bêterî nêqedîyenê, maya/cinîya Oîdîpusî xo dare de kena, kişena. Oîdîpus çimanê xo vejeno, beno kor, şaristanî terk keno şono. Varyantê Qederî bi zerrîweşîye bi bextîyarîye qedîyeno. Herçiqas ke pî merdo zî maye lajê xo dîyo. Ey zewicnena, hewt roj û hewt şewî veyve kena. Şonê resenê miradê xo. Tîya de yew ca ra dima trajedî qedîyeno. Oîdîpusî de bêterî bêteran ser o yenê û dewam kenê, nêqedîyênê.

Seke ma cor de zî behs kerd yew varyantê Qiral Oîdîpusî kirdaskî de zî esto. Varyantê kirdaskî yo ke Mustafa Aslanî arê kerdo (Aslan, 2020) hetê seyyewbînîya varyantê kirmanckî ra zaf balkêş o. Varyantê kirdaskî hetê raştbiyayîşê trajedî ra nêzdîyê yê yunanan o. Mavajî, kehanete, kiştîşê pî, maye de zewicîyayîş, wayîrê domanan bîyayîş sey yewbînî yê. Labelê çiqas ke trajedî her di varyantan de dewam keno zî a Oîdîpusî de ma nêvînenîme. Sofoklesî seba nê bêteranê neweyan yew tragedyaya bîne nušta. A zî serê nameyê kêynaya Oîdîpusî Antîgone (Sophokles, 2015) ya.

Maya xo de zewicyayîş û wayîrê domanan bîyayîşî ra tepîya sanîkî vurîyenê. Mumkun o ke varyantê kirdaskî xosero aver şîya. No zî karakterê kulturê fekkî de zaf normal o.

Mabênê varyantanê kirmanckî û kirdaskî de zaf tebîî yo ke seyyewbînîye dahîna zaf a. Tayê motîfî û şexsî, mavajî sindoqe, çem/awe, paşa û cinîye, tîfing eynî yê. Trajediya pîle varyantê kirmanckî de nêqewmîyêna, na taybetmendîya varyantê kirmanckî ya. Heme hîrê varyantan de zî gerek lajek pîl bibo, pîyê xo bikişo, maya xo de zî bizewicîyo. Heme hîrê varyantan de heta tîya kehanete yan zî qeder yeno ca la yê kirmanckî de çiqas ke zewicîyenê zî mabênê înan de munasebeto cinsî nêbeno. Hukmê qederî cila maye de qediyeno û motîfê natîfî kewnê mîyan û hukmê qederî betal kenê. Yanî çîyo taybeto ke tragedya keno tragedya, xetaya trajîk a. Qehremanê tragedya gerek xeteyêda trajîke bikero ke seba na xeta bêterî bivejîyê. Tîya de xetaya trajîke kiştîşê pî, maye de zewicîyayîş û ci ra wayîrê domanan bîyayîş o. Cezaya na xeta zaf girs a. Varyantê Oîdîpusî de na ceza şaristanê Tebaî de destpêkerdişê nêweşîye û vêşaniye kifş bena.

Çîyo ke varyantê kirdaskî de dîqetê ma anceno çinbîyayîşê ceza ya. Nê varyantî de zî xeta esta, la seke mesulîyetê na xeta bierzê qederî ser. Varyantê kirdaskî de qehremanê sanike verê qederî de bêveng ê. Tena sere de paşa bi cinîya xo ra, seba ke qederê xo yê xirabinî ra biremê lajekî kenê sindoqe, erzenê çem. Naye ra tepîya ma verê qederî de yew serewedaritiş nêvînenîme. Varyantê kirdaskî de nê xetayî, nê hereketê ke teberê normî der ê zaf normal nêbê zî verê nînan de reaksiyonêde balkêş çin o. Xora peynîya sanike de zî îfade bîyo ke vurnayîşê qederê homayî destê însanî de nîyo.

Varyantê yunanan xora çend hezar serran ra kanêr o, nêzdîyê di hezar û panc sey serrî yo ke nusîyayo. Coka sey yê kurdan mîyanê zemanî de û tesîrê bawerîya-

nê cîya cîyayan ra nêvurîya. Dewrê entîkî yê yunanî de hukmê bawerîya homayan ciwîyayîşê însanan ser o zaf bîyo. Ê dewrî de bawerîya qederî zî muhîme bîya. Metnê ke dewrê entîkî de ameyê nuştene, halê komelî ê dewrî zaf weş nîşan danê.

Ma ke sosyolojîyê komelê kurdan de qayt kerd vînenîme ke tesîrê têkilîya însanan û dînan kulturî ser o zaf o. Merdim şîkîno, wareameyîş û averşîyayîşê kulturê komelan de tesîrê bawerîye bivîno. Coka tîya de hetê tesîrê bawerîye ra varyantanê kurdan pêveronayîş hîna rast o. Çiqas ke hetê Dêrsimî de qalê bawerîya qederî beno zî, destê şarî de, seba bawerîyanê înan yew metno nuşteki çin o. Coka qaydeyê bawerîye ca ra bi ca vurîyenê. Seba qederî zî bawerîyêda qetîye çin a. Henî aseno ke sanika Qederî de zî çarçewaya tore û adetana de yew mudaxale esto. Eke ma varyantê yunanan sey tewr verênî qebul bikerîme, no nîyar o.

Gerek merdim, mekanîzmayanê neqlkerdiş û vurîyayîşê kulturê komelî de komunîkasyon û têkilîya awanîyanê sosyo kulturelan bizano. Çike no zanayîş, derheqa normanê grûbanê komelkî de fikir dano (Eker, Oğuz, & Özdemir, 2003, s. 25). Seke yeno zanayene mabênê komelanê kurdan de zaf hetan ra cîyayîye esta. Nînan ra yewe zî cîyayîya bawerîya dînî ya. Ma şîkînîme vajîme ke tesîrê bawerîya qederî ya îslamî varyantê kirdaskî de balkêş a.

Peynîye

Sanikî, tim vurîyenê, ge çîyanê neweyan gênê, ge-ge çîyanê kanan ca verdanê. Coka gerek merdim sanikan de tesîrê Hindîstanî, Babîlî, Misirî, Îranî, Yunanî û yê mehêlî (herêmî) bigêro. Qiseykerdişê eynî sanike de mumkun nîyo ke di kesî seyyewbînî qisey bikerê. Heta eynî kes zî reyna ke eynî sanike qisey bikero, şenik bo zî a sanike vurîyena. F. Ranke, wexto ke nê mewzuyî ser o cigêrayîş keno, vînenê ke no vurîyayîş tewr zêde sanikan de hem zî cayanê muhîman yê sanikan de bîyo û eynî wext de dîyo ke qiseykerdişê sanikan de îfadeyo şexsî zî zaf muhîm o (Dêgh, 2010). Coka beno ke no vurîyayîş verê sanike biçarno cayêde bînî ser. Sanika ma de zî henî bîyo û musade nêkerdo ke xetaya pîle bêro ca.

Seba îzahkerdişê varyantanê cîya cîyayan de hîrê teorî yenê qebulkerdene. Nînan ra yew, sere de pîya ciwîyayîşê komelan o, dide, eynî bîyayîşê psîkolojî, aqil û mantiqê însanan o û hîrê zî ca ra bi ca barkerdana komelan a. Nê hîrê îzahkerdişî zî nêşikînê varyantê verênî doz bikerê (Krappe, 2010). Seba ke varyanto verên doz bibo gerek merdim bi seyan varyantan doz bikero. Çi heyf ke îmkanê ma hendê çin ê. Ma na linge de tena goreyê zanyaran şîkîme çîyê vajîme.

Goreyê Boratavî, eke mabênê tayê sanikan de seyyewbînîya meseleyan esta o wext merdim şîkîno ke vajo mabênê nê varyantan de tekilîyêda tarîxîye esta (Boratav, 2017, r. 283-284). Îdîaya Boratavî seba varyantanê ma mantiqîn asena. Zaf mumkun nîyo ke varyantê Oîdîpusî yê yunanan cografyaya hende dûre ra çing bido bêro herêma ma. Çike mabênê ma de tirkî estê û tirkan de yew varyantê Oîdîpusî, ma heta nika rastê ci nêameyîme. Halbike ewro hetê cografîkî ra tirkî yunanan ra dahîna nêzdî yê. Dêmek mesele tena hetê cografîkî ra nêzdîbîyayîşî nîyo. Beno ke şarê yunanan bi kurdan ra ciranî bîyê û dima şarê bînî ameyê kewtê mabênê her di şaran û demografiyo ewreyên ware ameyo. Bi îzahêde bînî, nê her di şarî zemanê pîya ciwîyayê. Merdim nêşîkîno seba nê varyantan vajo, no yew tesaduf o. Hem kirmanckî de hem zî kirdaskî de bîyayîşê varyantan û tirkî de çin-bîyayîşê varyantan îhtîmalê tesadufî orte ra darenno we.

Seba têmîyankewtîşê kulturê yew metaforê royî esto. Raştê zî têtîlîya kulturê zaf weş îfade keno. Ziwan sey yew royî yo, cayo ke ci ra vêreno ra hetê ra can dano ê cayan hetê ra zî bi dere û çemanê ê cayan beno weye û beno pîl, beno malê heme însanan (Göçer, 2012). Kulturê şaran û folklorê komelan zî eynî nîya yo.

Çimeyi

- Abrahams, R. D. (2010). Halkbiliminin retorikal teorisi için giriş sözleri. M. Ö. Oğuz, & S. Gürçayır içinde, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2* (r. 97-111). Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Aldatmaz, N. G. (2016). *Sanıkanê Mamekiye ra*. Diyarbakır: Weřanxaneyê Rořna.
- Aslan, M. (2020). Analîz û berawirdkirina varyanta kurdî ya çîroka Odîpusî ligel çend varyantên din. *Folklor û Ziman*, 1(1). 9-34.
- Bascom, W. R. (2010). Folklorun dört işlevi. M. Ö. Oğuz, & S. Gürçayır içinde, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*, 71-87. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Boratav, P. N. (2007). *Zaman zaman içinde*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Boratav, P. N. (2017). *Folklor ve edebiyat -II-*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Çifçi, T. (2020). Adıyaman yöresinden derlenen «gurrî û hûtê kor» masalının Rus yapısalcı metodu çerçevesinde analizi. *International Journal of Kurdish Studies*, 6(2), 187-201.
- Dégh, L. (2010). Hikaye anlatıcılar. M. Ö. Oğuz, & S. Gürçayır içinde, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*, 211-224. Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Dundes, A. (2009). Antropolog ve folklorda karşılařtırmalı metot. M. Ö. Oğuz, S. Gürçayır, & S. Çalıř içinde, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*. 3, 82-101. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Eker, G. Ö., Oğuz, M. Ö., & Özdemir, N. (2003). *Dünya halkbilimi çalıřmaları tarihi*. Ankara: Milli Folklor Yayınları.
- Ewig, U. (2010). Masal, masal arařtırması ve masal derlemesi üzerine. M. Ö. Oğuz, & S. Gürçayır içinde, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*, 224-232. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Göçer, A. (2012). Dil-kültür iliřkisi ve etkileřimi üzerine. *Türk Dili*, 729, 50-57.
- Jones, E. (2009). Psikanaliz ve folklor. M. Ö. Oğuz, S. Gürçayır, & S. Çalıř içinde, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 3*, 128-142. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

- Krappe, A. H. (2010). Folklor ve mitoloji. M. Ö. Oğuz, & S. Gürçayır içinde, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*,137-145. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Sofokles. (2009). *Kral Oidipus*. İstanbul: Mitos-Boyut Tiyatro Yayınları.
- Sokolov, Y. M. (2009). *Folklor: Tarih ve kuram*. Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Sophokles. (2015). *Antigone*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sydow, C. W. (2010). Coğrafya ve masal ekotipleri. M. O. Öcal, & S. Gürçayır içinde, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2* (r. 61-71). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Tuncel, B. (2019). Kral Oidipus önsöz. Sofokles içinde, *Kral Oidipus* (r. v-xvi). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tuncel, P. B. (2009). Kral Oidipus önsöz. Sofokles içinde, *Kral Oidipus* (r. 5-18). İstanbul: Mitos-Boyut Tiyatro Yayınları.

Îlaweyî 1. : Qiral Oîdîpus (Kilmnus)²

Lazê Labdakosî Laîos, Tebaî de qiral o. Domanê ci çin ê. Rojê qiralîça Îokaste pê manena û ci ra yew lajek beno. Homa Apollon xebere dano ke lajek rojê pîyê xo kişeno, maya xo de zewicyeno. Laîos bi cinîya xo ra seba ke na bêtere ra bixelesîyê linganê lajekî girê danê û dane şiwaneyê xo rusnenê serê koyê Kîthaîronî ke lajek uca de bimiro. Ê vanê bi no tore belkî ey ra bixelisîyê. Şiwane pitikî beno ko de qîymişê ci nêbeno dano yew hevalê xo. Hevalê şiwaneyî zî şiwaneyê qiralê Karînthosî yo. Lajekî beno dano qiralê xo Polybosî. Polybos bi cinîya xo Merope ra zî bêewladî yê. Coka lajekî gênê, xo rê kenê ewlad. Seba ke lingê lajekî girêdayê û masayê nameyê Oîdîpusî nanê pira. Lajek uca de qesra qiralî de beno pîl. Lajek rojê tayênan de ke nano were ci ra vanê “ewlado sexte”. Eke nîya vanê zî şik keweno zereyê lajekî. Urzeno ra şono Dolphoî, leyê kahînê Apollonî. Kahîn ci ra vano ti pîyê xo kişena maya xo de zî zewicyena la maye û pî kam ê nêvano. Naye ser o Oîdîpus seba ke pîyê xo mekişo, maya xo de zî mezewicîyo qesre terk keno, şono. Bêtera pile naye ra tepîya dest pêkena. Çike Oîdîpus, Palybos û Meropeye ma û pîyê xoyê rastikênî zaneno, înan ra remeno şono welatanê bînan ke bêtere meyeru sereyê înan ser. Şono mintiqaya Kîthaîronî de, fekê hîrê rayîran de rastê yew erebeyî beno. Erebe de qiralê Tebaî, pîyê Oîdîpusîyo rastikên esto. Qiral bi merdimanê xo ra seba ke Oîdîpus rayîr bido ci zirçenê ser. Naye ser o Oîdîpus hêrs beno, erzeno erebeyî ser pêruno kişeno û rayîrê xo ra dewam keno, şono nêzdîyê beranê Tebaî ke yew cinawir nameyê xo Sphînkso, ha verê berê şaristanî de nîştro ro, kam ke yeno şono ci ra pers perseno, mertale perseno. Kam ke cewabê persê ey nêzano, keno parçe pirtley kişeno.

Kişîyayîşê qiralê Tebaî Laîosî ra dima vistewreyê ey, birayê qiralîça Îakoste Tebaî îdare keno û wad keno ke kamo ke nê cinawirî bikişo û Tebaî nê cinawirî ra bixelesno, beno qiralê Tebaî. Naye ser o Oîdîpus şono leyê cinawirî û wazeno ke bicerebno. Cinawir perseno vano “Çîyêde mi esto, şodir bi çar lingan, peroj bi di lingan, şan de zî bi hîrê lingan fetelîno, no çik o?” Oîdîpus cewab dano, vano, însan o. Vano însan wextê domanîye de bi çar lingan fetelîno (bul keno), key ke bî pîl bi di lingan fetelîno, wextê kokimîye de zî yew çogane gêno destê xo bênê hîrê lingî. Naye ser o cinawir hêrs beno û xo bi xo kişeno û şarê Tebaî cinawirî ra xelesîyeno. Naye ser o Oîdîpus beno qiralê Tebaî û cinîya qiralî ya vîyaye de yanî maya xo de zî zewecîyeno. Aye ra di lajî (Eteokles, Polyneîkes) û di kênayê

2 Kral Oidipus, 2009, İstanbul, Mitos-Boyut Tiyatro Yayınları

Kral Oidipus, 2019, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları

(Antîgone, Îsmene) xo benê.

Oîdîpusî hetê ra ortê zewq û sefa de qiralîya xo kerdênê, şarê Tebaî ci ra zaf hes kerdêne, heto bîn ra kehaneta Apollonî ameyêne ca. Mudetê ra tepîya şaristan de nêweşîya veba û xela dest pêkena. Şonê kahîne Delphoî ra sebebî persenê. Kahîn vano keso ke qiral Laîos kişto ha şaristan der o. Nê betêrî coka yenê sereyê şima ser. Heta ke şima o doz nêkerd û Tebaî ra nêvet sereyê şima bela ra nêxele-sîyeno. Naye ser o Oîdîpus dest keno ci ke qatîlê qiralî doz kero. Çi heyf ke heme şikî ey ser o yenê pê. Peynîye de museno ke o bi xo yo. Henî dejêde girsî kewnê zereyê ey ke çimanê xo vejeno, xo keno kor. Cinîya ey, eynî wext de maya ey zî xo dare de kena, a zî henî mirena. Oîdîpus, seba ke guneyê xo yê pîlî bido efkerdene şono Kolonos, mudetê ra tepîya zî uca ra beno vîndî şono (Tuncel, 2009).

Îlaweyî 2: QEDER³

Pasayê beno, zof dewletî beno. Fetelîno çerxîno, pasa o, zengîn o, dewe yê eyî ya, her çî yê eyî yo, feqet domanê xo çîn o. Vanê rozê ke hermeta xo pê bimana, mîjdanî ke ci dê, se keno eceba, çiqaş çef keno, çik dano.

Rozê cinîya pasay pê manena. Cinîkê sona lê pasay, vana “Mîjdanîya mi bide hermeta to diganî ya.” Pasa hetê de dewe, hetê de sûka xo, letêde zernûnê xo, hetê de dew-timarûnê xo dano cinîke, çef keno vano ewladê mi beno.

New asmê cinîke qedînê, roza rakotene yena, cinîke birenû ver der a, pasa pê çeverî der o. Cinîke kuyna ra lazek beno. Pasa pê çeverî de gos dano ke ha yê hûrî jumîn ra pers kenê vanê ke “To name çî na pira, to qeder çî yazmis kerd?” Vana “Mi henî qeder sana ci ke lazek rawurzo pîl vo, pîyê xo bikiso, mowa xo kî bijero.” Pasa heşîno pê. Milet têvera vozeno ke ci ra mîjdanî biwazo ke lazê xo bîyo. Sonê mîjdanî wazenê, pasa veng nêkeno, pozxin o. Veng nêkeno, mîjdanî keş nêdano, keşî ra towa nêvano. Cinîya xo vana ke “Mordemek ti ke diganînya mi heşîya pê, to dew-timarê xo day, nika kî lazê to bîyo, to ra mîjdanî wazenê, ti ne mîjdanî dana, ti ne çef kena, çayê nîya kena?”

Zof sono, ton sono no pasa towa veng nêkeno. Cinîke îlahî ke pers kena, vana “Çayê ti veng nêkena?” Vano “Cinîkî.” Vano “Ez heşîne pê ke qederê ey de henî yazmis kerdo ke vanê lazek rawurzo pîyê xo bikiso mowa xo kî bijero.” Vana “Se

3 Rindê Ateş, 68 serrîye, kebanî ya, nêwenda ya, dewa Silizu ya Mamekiye ra ya. Na sanike mi rê serra 2015 de dewa Pîlvankî de qisey kerde. Sanike çitur ke qisey bîya o tore ameya nuştene. Tede mudaxaleyê fekî çin o.

bikeme se nêkeme, bê ma na lazekî beşîge keme, beme berjîme siligê arey.” Anê kenê zerê beşige, erzenê uwe. Çi sono, çi maneno unca zof sono, ton sono beşîge sona gula arey de manena. Afsancîyo feqîr lazekî vînenno. Domanê afsancî çîn ê. Vano dêma ke ma rê kî nîya ewlad ame. Xo rê ey ceno, keno pîl. Rusneno mektev.

Pasa ke ge-gane nî lazekî bivîno zerê xo zof pê vêseno. Eke şero mekteb se ke bikero pasay ke dî, eke rastê ci ame zerê xo ci rê vêseno. Rozê sono afsancîyê areyî ra vano na lazê xo bide mi. Veranê na lajî ez zernû dan to, çi wazena ey dan to. Se keno çitur keno lazekî ci ra ceno. Zernû dano ci, dewe dano ci, timarû dano ci. Lazekî ceno, ano çe, rusneno mektev. Pasa wayîrê surîye beno. Lazekî rusneno verê surîye. Lazek sono verê surîye. Pî sono nîyadano ke hayîg o, qewale cineno. Pasa çef keno, sono cîniya xo ra vano lazek pê o, çêr o, surîye ver de nêkoto ra.

Rozê maneno, zof sono ton sono reyna pî sono dîyar, lazek tufongê nano pîyê xo ra kiseno. Nêzoneno, nêvînenno ke uw o. Sono ser nîyadano ke pasa o. Se bikero, se nêkero beno cayê qurç dano ra, keno qurç. Terseno nêvano mi kisto. Eke zamanê sera şî, millet vano na cîna pasay se bena, vanê no lazek to kerdo pîl, hurendîya pasay de ti ney bize. A vana, o şanê ma o. Ma o hêrîno, ez çitur eyî bîjerî. Zerrî nêkena ke eyî bijero, unca kî peynîye de cena. Cena, veyvê xo kena, sonê oda xo, zeke lazek çever de şî cizikê çenîke girîne. Vana “Ti esmû so oda xo de rakuye, ez kî son oda xo de kuyn ra, ala di roj ware ra ravêrê.” Wurzena ra, zernû bar kena, nîsena re ostorê xo, cena sona çe afsancî. Afsancî ra vana “No lazê tu yo? Key bîyo, çond serrî der o? Ti gereke ney mi ra dorexî vazê.” Afsancî vano hal mezal hekat nîya. Vano “Ez şîne are tuzlixê areyî de, siligê areyî de mi dî. Sandiqe de vî, pitik vî. Mi guret ard, kerd pîl. Pasa kî ame mi ra guret. Na lazek uw o.” Cerena ra sona çe, endî zonena ke lazê xu yo. Cerena ra sona çe. Vana to pîyê xo kist. Hal mezal nîyar o vana, “Pîyê to nîya qesey kerdo. To ke pîyê xo kotî kisto bê şîme meyîtê pîyê to pîya bîyarîme, o pîyê to vî. Ti lazê min a.” Lazek aye beno serê mezele, meyîtê pîyê xo qurç ra vezeno, anê benê, kenê mezele danê we. Lazê xo rê çeneke wazena, ana. Hot sew û hot rojî veyve kena. Sona resena muradê xo.